ऽतिवला राजवलाऽपवलापञ्चके नवरत्नप्रकाशिकायाम् ।

पञ्चबाण पु० पञ्च बाणा अस्य । १कन्दर्पे तस्य बाणपञ्चकं च कालिकापुराणशब्दे २०१२पृ०दर्शितम् संज्ञात्वात् कर्म० । २कामस्य बाणेषु पञ्चविभागेनानीतेषु विवाहादौ वर्जनीयेषु पञ्चसु ३रोगादिषु उपयमशब्दे १२६९पृ० दृश्यम् ।

पञ्चबाहु पु० पञ्च बाहवोऽस्य । महादेवे हरिवं०२७७अ० ।

पञ्चब्रह्म न० उपनिषद्भेदे

पञ्चभद्र पुंस्त्री पञ्चसङ्ख्यभेदेषु भद्रः पुष्टितत्वात् । 'पञ्चभद्रस्तु कृतपृष्ठसुखपार्श्वेषु पुष्टितः' हेम० उक्ते १हयभेदे स्त्रियां जातित्वात् ङीष् "स्त्रीणां स्तनापर्यटवारिवाहभूनिम्बगुण्ठौजनितः कषायः । समीरपित्तज्वरजर्जराणां करोति भद्रं खलु पञ्चभद्रम्" शार्ङ्गधरोक्ते २पाचनभेदे न०

पञ्चभूत न० ब०व०संज्ञात्वात् कर्म० । आकाशवायुतेजोजलभूमिरूपभूतेषु । "भूतादिकादहङ्कारात् पञ्चभूतानि जज्ञिरे" भार०ति० । अस्य पञ्चत्वमपि "यद्दाहश्रोम सर्वतस्तेन वायुस्ताभ्यां रूपाद्भिरेतैः रसाच्च । अम्भांस्तेतैर्गन्धतो भूर्धरात्रा भूताः पञ्च सुर्मुखोनाः क्रमेण" तेषां च द्रव्यविशेषशब्दे १७८१ पृ० सुश्रुतोक्तं गुणादि दृश्यम् तेषामस्थ्यादिविशेषकार्यकारिता ब्रह्मज्ञानतन्त्रे प्रथमपटले उक्ता यथा "अस्थिमांसं नखश्चैव नाडी त्वक् चेति पञ्चमी । पृथ्वी पञ्चगुणा प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । मज्जा मूत्रं तथा शुक्रं स्वेदा शोणितमेव च । तोयं पञ्चगुणं प्रोक्तं ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । छायो निद्रा क्षुधा चैव क्लान्तिरालस्यमेव च । तेजः पञ्चगुणं प्रोक्तं ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । धारणं चालनं क्षेपः सङ्कोचः प्रसरस्तथा । वायुः पञ्चगुणः प्रोक्तो ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । कामः क्रोधस्तथा लोभस्तथा मोहश्च पञ्चमः । नभः-पञ्चगुणं प्रोक्तं ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । भूत नक्षत्राणि यथा "धनिष्ठा रेवती ज्येष्ठानुराधा श्रवणा-तथा । अभिजिच्चोत्तराषाढा पृथ्वीतत्त्वसदाहृतम् । पूर्वाषाढा तथाऽश्लेषा मूलार्द्रा चैव रोहिणी । पर भाद्रपदा तोयम् आपस्तत्त्वमभीष्टदम् । भरणी कृत्तिका हस्ता मघा पूर्वा च फाल्गुनी । पूर्वभाद्रपदा स्वाती तेजस्तत्त्वमिति प्रिये ! । विशाखोत्तरफल्गुन्यौ हस्ता चित्रा पुनर्वसुः । अश्विनी मृगशीर्षा च वायुस्तत्त्वसदाहृतम् । स्वस्वरोदयः । [प्रपञ्चे नैवरत्नप्र०]

पञ्चभृङ्ग न० देवदालीशमीभृङ्गानिर्गुण्डीतमालात्मके दृश्यम् ।

पञ्चम त्रि०पञ्चानां पूरणः डटि मट् । पञ्चानां पूरणे स्त्रियां ङीप् । २दले ३रुचिरे त्रि० ४मैथुने न० तन्त्री-कण्ठोत्थितस्वरमध्ये ५स्वरभेदे अमरः । "वायुः सञ्चरतो नाभेरुरोहृत्कण्ठमूर्द्धसु । विचरन् पञ्चमस्थानमाप्नुवन् पञ्चम उच्यते" । तन्त्रिवृत्तिः । "प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च । एतेषां समवायेन जायते पञ्चमः स्वरः" तत्कारणम् । ६रागभेदे मेदि० स च सोमेश्वरमते तृतीयो रागः अस्य गान्धारस्वरस्तीव्रः ऋषभपञ्चमौ लुप्तौ षड्जः षट्कांशः । भरतमते भैरवरागस्याष्टमः पुत्रः । अस्योच्चारणं पिकध्वनिवत् । उच्चारणस्थानं नाभ उरः शिरश्च ।

पञ्चमकार न०पञ्च मकारा यत्र । मकारादिपदवेद्यमद्यादिपञ्चके "मद्यं मांसं तथा मत्स्यो मुद्रा मैथुनमेव च । पञ्चतत्त्वमिदं देवि ! निर्वाणमुक्तिहेतवे । मकारपञ्चकं देवि ! देवानामपि दुर्लभम्" गुप्तसाधनतन्त्रे ७ पटले । तत्र मद्यादिकं प्रसिद्धम् । मुद्रा तु "भृगुकाञ्चनकुम्भा भट्टा गोधूमचणकादयः । तेषां नाम भवेद्देवि ! मुद्रा मुक्ति-प्रदायिनी" । तत्र परिभाषिता

पञ्चमहिष न० पञ्चगव्यवत् महिषस्य मूत्रादिपञ्चके । पञ्चगव्य शब्दे दर्शितकल्पेन तस्य पाकविधिः "एतेनैव तु कल्पेन हतं पञ्चाविकं पचेत् । पञ्चाजं पञ्चमहिषं चतुरङ्गमथापि वा" सुश्रुतः । पञ्चाजपञ्चाविकशब्दावपि क्रमेण अजाविसम्बन्धिमूत्रादिपञ्चके ।

पञ्चमहापातक न० पञ्चप्रकारं महापातकम् शा०त० । ब्रह्महत्यादिमहापातकपञ्चके "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह" मनुः । स्तेयमत्र ब्राह्मणस्वाभिलषितस्वर्णहरणं यथाह विष्णुः "ब्रह्महत्या सुरापानं ब्राह्मणस्वर्णहरणं गुरुदाराभिगमनं संयोगश्च तैः सहेति महापातकानि" । सुवर्णश्च कर्मभितस्वर्णम् ।

पञ्चमहायज्ञ पु० पञ्चगुणितो महायज्ञः कर्म० वा । गृहस्थैः प्रतिदिनं कर्तव्ये देवपैतृकादियज्ञपञ्चके । "पञ्चसूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्युपस्करः । कण्डनी चोदकुम्भश्च तस्य पापस्य शान्तये । पञ्चयज्ञविधानञ्च गृही नित्यं न हापयेत् । पञ्चयज्ञविधानेन तत् पापं तस्य नश्यति । देवयज्ञो भूतयज्ञः पितृयज्ञस्तथैव च । ब्रह्मयज्ञो नृयज्ञश्च पञ्चयज्ञाः प्रकीर्त्तिताः । होमो दैवो बलिर्भौतः पितॄणां स्वधा स्मृतः । स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञश्च नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनुसं० । पञ्चमहासत्रादयोऽप्यत्र